

Gr. Pálffy János főparancsnoki megbízatása.

(1710.)

Az 1710 januárius 22-én Romhány és Vadkert közt vívott ütközet¹ II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának sorsát eldöntötte. A fejedelem, bár egyébként vitatta, hogy az ütközet lefolyásának hatása alatt hadainak „nevekedett szivek s el sem oszlott“, kénytelen volt beismerni, hogy „az német ellen regularis had nélkül“ siker reményében nem veheti fel a küzdelmet, s ennek következtében feltétlenül szükséges a kuruc haderő gyökeres átszervezése, mert nincs értelme olyan katonát fizetni, „az ki sem harezolni nem tud, se tanulni nem akar“.² A közelmúlt hadieseményeiből levont tanulságok gyakorlati alkalmazására azonban nem kerülhetett sor. A fejedelem szolgálatában álló idegen zsoldosok, főleg a svéd csapatok körében határozott elkedvetlenedés állott be,³ s habár a svédek utóbb „szép resolutioval declarálták magokat“,⁴ alig volt kilátás arra, hogy akár ezeknek, akár a francia segítőcsapatoknak jelentékenyebb mértékben való szaporítása ez idő szerint keresztülvihető lett volna.

A fejedelem maga is elsősorban a lengyel zsoldosoknak nagyobb arányú gyarapítására gondolt,⁵ de csakhamar kitűnt, hogy még azokra sem lehetett számítania, akik tényleg szolgálatában állottak. „Az lengyelységben

¹ *Márki Sándor*: II. Rákóczi Ferenc. III. k. 80—83. ll., a teljes irodalommal.

² 1710 januárius 22-i levele gr. Esterházy Antalhoz. Archivum Rakoczianum. III. k. 10. l.

³ 1710 január 31-i levele Bercsényi Miklóshoz. Archivum Rakoczianum. III. k. 13. l.

⁴ Rákóczi 1710 február 18-i levele Bercsényihez. Archivum Rakoczianum. III. k. 34. l.

⁵ V. ö. Rákóczi 1710 február 18-i (Arch. Rak. III. 34. l.) és Bercsényinek Károlyi Sándorhoz intézett 1710 február 23-i levelével. Rákóczi-tár. II. k. 331. és 334. l.

is belébújt az fantázia, — írta 1710 március 12-én Bercesényinek, — passust kérnek az visszamenetelre és többször harcolni nem akarnak.¹ Rákóczi az ő lengyel zsoldosainak csekély katonai értékét egyébként jól ismerte, s jöllehet többre tartotta őket, mint a török katonaságot,² egészben véve „irtózott“ tőlük.³ Kétségtelen, hogy csak a végső szükség kényszerítette volna arra, hogy a kuruc haderő tervbe vett átszervezésében a lengyel zsoldosokra támaszkodják; a lengyel csapattestek hirtelen szétmállása azonban 1710 tavaszán,⁴ ez irányú számításait is meg hiúsította.

Általában véve a kuruc haderő 1710 tavaszán már csaknem mindenütt a bomlás tüneteit mutatta. A fegyelem meglazulása s ennek természetes következményeként a harc készség leohadása a változó szerencsével folyt háború nyolcadik esztendejében s egy teljesen kiélt ország területén érthető is. Károlyi Sándor bizonyára nem túlzott akkor, midőn a fejedelemnek azt jelentette, hogy „éhelhaló az szegénység“;⁵ a legutóbbi években kelt megyei felterjesztések is⁶ a gazdasági viszonyok

¹ Archivum Rakocianum. III. k. 65. l.

² „Csak jobbnak tartom én annál az lengyelt, a ki már régtől fogván, ha rosszul is, de csak hadakozik s az puskaport szagolja; amaz (t. i. a török) az dohánt és amaz a pénz mellett az dicsőséget is szereti, de emez csak az pénzt; emennek sacczoltatása meg nem szűnik s minden basa-változásban új ajándékokat kell készíteni, s egyszóval, az kevés is meg emészt.“ 1710 február 18-i levele Bercesényihez. Archivum Rakocianum III. 34. l.

³ 1710 március 28-i levele Bercesényihez. Archivum Rakocianum. III. k. 85. l.

⁴ V. ö. Rákóczi 1710 március 10-i (Arch. Rak. III. 85. l.), április 5-i (Arch. Rak. III. 89. l.), április 11-i (Arch. Rak. III. 93. l.), április 13-i (Arch. Rak. III. 95. l.) stb. leveleivel Emlékiratai. (Pest, 1872.) 273—75. ll. — A lengyel zsoldosok ügyével részletesen foglalkozik *Márki*: III. 94. s köv. ll.

⁵ Rákóczi 1710 április 7-i levele Bercesényihez. Arch. Rak. III. 90. l. Több adat *Takáts Sándornál*: Szalai Barkóczy Krisztina. 158—159. ll.

⁶ *Mármaros megye* rendjei 1708 április 2-án kelt felterjesztésükben írják: „De ha miben vagy késedelmeskedés, vagy pediglen incomplete való administratio történik, nem tiszteink ő kglmek negligentiájok, hanem az szegénységnek tehetetlensége miatt vagyon, mert annyira jutottak már szegény lakosaink, hogy meg nem adhatván quantumikat, executioval mennek tiszteink és merő tyrannusi formában füstre köttetvén az lakosokat, félholtan bocsáttatják el, mégis semmit sem vehetnek rajtok.“ *Ugocsa megye* szerint (1708 május 26) „sír,

feltartóztatlan leromlásáról tettek tanúságot, melyet szükségszerűen követnie kellett a termelő munka megbénulásának. Mindezen bajok főleg 1710 folyamán öltöttek válságos jelleget, midőn az országszerte elterjedt pestis pusztításai következtében országrészek, s kuruc várak és őrhelyek váltak néptelenekké.¹

Rákóczi e feltornyosuló nehézségekkel szemben szinte tanácstalanul állott. Volt idő, midőn az ügyek intézésétől egy időre félre akart állani,² máskor viszont fegyverszünetre gondolt, „de nem tudta feltalálni az útját propositiójának“.³ Egyik levelében a Tisza áradására célozva keserűen jegyzi meg, hogy teljes biztonságban érzi magát, s ha — úgymond — „még egy kevéssé árad az Tisza, naturális frigyem lesz az némettel, mert se ú engem, se én ütöt nem fogom bánthatni; s mi lesz ezután? Tempus et fata docebunt, mert eszem fel nem éri“.⁴ Az időtől és a jószerencsétől várta a július folyamán gr. Pálffy Jánostól megszállott s stratégiai szempontból rendkívül nagyfontosságú Érsekújvár megsegítését, esetleg felmentését is, mert „biztatásnál egyébbel“ nem segíthette az újváriakat.⁵

Érsekújvárnak bukása, mely az adott viszonyok közt egyáltalában nem lehetett meglepetés Rákóczi számára,

jajgat a szegénység, hogy már a tehenit is elcserélte“ etc. Ugyanez a megye egy évvel utóbb is (1709 március 20) felpanaszolta Károlyi Sándornak, hogy „annyira megromlott az szegénység, hogy éhelhalásra jutott, amint is sok helyeken már az orosz és oláhok között tengeri csutkábul és mogyorófa barkából sült kenyérrel élnek“; a lakosság nagy része „felszedvén gyermekeit, Lengyelország felé annak széleibe recipiálta magát“. *Kraszna megye* rendjei 1709 április 16-i felterjesztésükben „Jézus Krisztus kinszenvedésére“ való hivatkozással kértek könnyebbítést, hogy „legyen respiriuma vármegyénknek“. A Károlyi-levéltárból vett másolatok után, melyeket néhai Eble Gábor bocsátott rendelkezésemre. Ez adatokat egyébként felhasználta *Acsády Ignác: Millenniumi tört. VII. k. 651—52. ll. és Takáts Sándor: Szalai Barkóczy Krisztina. Budapest, 1910. 166—170. ll.*

¹ A részletekre l. *Márki S.*: III. k. 113. s köv. ll.

² 1710 március 3-i levele Bercesényihez. Archivum Rakocianum. III. k. 56. l.

³ 1710 április 7-i levele Bercesényihez. Archivum Rakocianum. III. k. 90. l.

⁴ 1710 április 23-ról Bercesényinek. Archivum Rakocianum III. 104. l.

⁵ 1710 augusztus 8-i és 1710 augusztus 13-i levelei Károlyi Sándorhoz. Archivum Rakocianum. III. 147. és 149. l.

mindamellett mélyen leverte a fejedelmet. „Én is azért bátran mondhatom, — írta az első hiteles híradás hatása alatt Károlyinak, — hogy mindeneiket elkövettem, melyek tüllem lehetnek... Hitemre mondom, esztendőök folyanak, ... hogy magunk ereje által való boldogulásunkat nem reménlettem, hanem külső segítségekben vetettem reménységemet s ezek által most is bátran bizom, hogy Isten megsegít bennünket.“ „Minthogy pedig az békeséghez, — folytatja ugyanott tovább, — éppen nem bízhatván, az hadakozással kintelenek vagyunk, arra fordítjuk minden erőnket, hogy üdőt nyerhessünk és adjunk azoknak, akiktől minden jót reménlhetünk.“¹ Néhány nappal utóbb már leplezetlenül megjelölte Károlyi előtt imént csak sejtetett elhatározásának tulajdonképeni tartalmát, midőn kijelentette, hogy „látván, hogy magunk erejével való boldogulásunkat nem reménlhetjük s csak egyedül az moszkva segítségre kell elménket vetnünk, ... nincs egyéb mód benne, hanem az mezőt elhagyván, erősegekre kell szorulnunk“.² Rákóczi ezzel világosan megjelölte jövő politikája legközelebbi irányait és feladatait: egyfelől a császári hadakkal szemben való defenzívát, másrészt a Nagy Péter orosz cárral való szövetség létesítését. Tevékenysége ettől az időtől kezdve valóban teljesen e kettős cél szolgálatában állott.

Amióta Rákóczi béketörekvései a bécsi udvar tudomására jutottak,³ — hol azonban a fejedelem közeledését gyengése bizonyítékának tartották, — de még inkább az 1709 szeptember 11-i malplaqueti diadal óta, mely XIV. Lajost a béketárgyalások útjára irányította,⁴ Bécsben elérkezettnek látták az időt a Rákóczi ellen való döntő fellépésre. Az 1710 januárius 22-i romhány-vadkerti ütközet a császári hadak harcshintéri fölényét mindenestre igazolta s Rákóczit válságos helyzetbe is juttatta, amely helyzet a kuruc várak (Lőcse, Szepesvára, Érsekújvár) bukása s a kuruc harcötelékekben ugyanekkor mutatkozó bomlás következtében hovatovább mind élesebb jelleget öltött, mindamellett még korántsem jelentette a kuruc haderők ellenállóképességének belátható

¹ 1710 okt. 1-ről. Archivum Rakocianum. III. 170—71. ll.

² 1710 okt. 3-ról. Archivum Rakocianum. III. 173 l.

³ Rákóczi levele 1709 július 29-ről gr. Lambergnek. *Márki Sándor*: III. 40. l.

⁴ *Arneth A.*: Prinz Eugen von Savoyen. II. k. 102. l.

időn belől várható megtörését, más szóval: a császári fegyverek végleges diadalát. A szűk földrajzi határok közé szorított nemzeti küzdelmet néhány jól felszerelt és védelemre kiválóan alkalmas váron kívül olyan tényezők is támogatták, melyeket a defenzivára szorított kurucság a maga előnyére huzamosabb időn keresztül is jól kiaknázhatható, minők az utak hiánya, a tiszántúli vidék nehezen megközelíthető lápos és mocsaras területei s a gyér lakosság, mely hihetetlenül szegényes viszonyok között immár évek óta viaskodott a legborzalmasabb ellenféllel, a pestissel. Ilyen területen csak lassú, megfelelő élelmezési, utánpótlási és egészségügyi intézményekkel tervszerűen támogatott, s az adott viszonyokhoz lehetőleg alkalmazkodó előnyomulás volt lehetséges, mely szinte teljesen lekötötte volna a haditanács figyelmét és energiáját.

Bécsben azonban Magyarországot mellékharcszín-ternek tekintették, s ennek megfelelően az itt működő császári haderőkre aránytalanabban kevesebb figyelmet és gondot fordítottak, mint akár a Rajna-mentén, akár a Spanyolországban ez idő szerint küzdő csapattestekre. Így válik érthetővé az a jelentés, melyet gr. Heister Sigbert, a magyarországi császári katonaság főparancsnoka 1710 júliusában terjesztett fel a haditanácshoz, mely szerint egy krajcárja sincs a pékek fizetésére és más kiadások fedezésére, s hogy főhadbiztos sem áll rendelkezésére.¹ Az érsekújvári vár megszállását vezető gr. Pálffy János tábornagy 1710 júliusában és augusztusában ismételtlen jelentette Bécsbe, hogy az élelem és a fuvarszközök hiánya miatt számolnia kell a körülzárás megszüntetésével.² Gr. Stainville István, az új erdélyi főparancsnok, viszont a pestis miatt nem mozdulhatott; egyébként sem tartotta volna azonban tanácsosnak Erdélyt elhagyni, mert szerinte a fejedelemség várai oly állapotban vannak, hogy ellenséges támadás esetén alig tarthatók.³ A zsoldhiány és az élelmezés fogyatékosága okozta a császári csapatok körében ismétlődő tömeges szökést is részint török területre,⁴ részint egyenesen kuruc

¹ Prot. Expedit. 1710. Nr. 464. p. 587. Kriegsarchiv.

² Prot. Expedit. 1710. Nr. 464. p. 602, 627, 650. U. o.

³ Prot. Expedit. 1710. Nr. 464. p. 654, 742. U. o.

⁴ Gr. Stainville 1710 júliusi jelentése. Prot. Expedit. 1710. Nr. 464. p. 597. Gr. Montecuccoli jelentése 1710 július. U. o.

zászlók alá,¹ ami, ha emberileg talán indokolható is, de mindenestre a császári zsoldos hadsereg fegyelmének meglazulására mutat.

Kétségtelen, hogy e bajok az örökös pénzügyi nehézségekkel küzködő császári kormány előtt megszokott jelenségek voltak, miért is itt, az évszázados tapasztalatok alapján, nem tulajdonítottak azoknak különösebb jelentőséget. A pénzügyi bajok nyomását érezték ugyan és a helyzet orvoslására időnkint tettek is kísérleteket, egészben véve azonban a haditanácsot inkább a hadvezetés tárgyi és személyi vonatkozásai érdekelték s e tekintetben hajlandó volt jelentékeny hatáskört biztosítani az alája rendelt főparancsnokoknak, akiktől kezdeményező javaslatokat, indokolt haditerveket, sőt bizonyos tekintetben az adott viszonyokhoz alkalmazható politikai irányelveket is várt, annyival is inkább, mert a haditanács volt ez időben egyúttal a birodalmi külpolitika egyik jelentős irányító szerve is. E felfogásnak főképviselője Savoyai Jenő hg., aki a XVIII. század első harmadában, mint a haditanács elnöke, közvetlen intézője volt a Habsburg-dinasztia politikájának, s aki ezen szerepe következtében a különböző harctereken működő főparancsnokoktól a szorosabb értelemben vett hadvezetésen kívül magasabb politikai érzéket is követelt.

A császári haderő ez idő szerinti magyarországi főparancsnokát, gr. Heister Sigbertet, azonban a politikai érzék teljes hiánya jellemezte. Mikor gr. Starhemberg Guido, akinek hadvezéri kiválóságát Rákóczi is elismerte,² a haditanács rendeletéből átvette a spanyolországi császári hadak főparancsnokságát (1707), az öreg Heister (szül. 1646) egyidejűleg felterjesztett s szerinte merőben új s különösen hatásosnak ígérkező haditerveire utalva, főleg azzal az indokolással kérte újból a magyarországi főparancsnokságot, hogy oroszországi összekötetései kiválóan alkalmasak arra, hogy Rákóczi orosz törekvéseit ellensúlyozzák.³ Az 1708 augusztus 4-i trencséni csata főparancsnokságának bizonyára nagyjelentőségű eredménye volt s attól Bécsben sokat is vártak; kitűnt azonban, hogy Heister egyáltalában nem tudja

¹ V. ö. Rákóczi 1710 augusztus 10-i lev. Bercsényihez. Arch. Rak. III. 303. l.

² Emlékiratai. (Pest, 1872.) 227. és 229. l.

³ *Arneht*: id. mű II. 109. l.

kiaknázni győzelmét, sőt ellenkezőleg, a sok hiábavaló meneteléssel kifárasztja és tönkreteszi saját lovasságát.¹ Ezen hadvezetői jellemvonása már a korábbi évekből ismeretes volt,² Rákóczi is tudta róla, hogy „a gyalogságnál öregedvén meg, semmit sem értett a lovassághoz”,³ azonban kegyetlensége miatt félelmetes ellenfél volt; „azt hívé, hogy a gyermekek gyilkoltatása és azáltal, hogy katonáit féktelenül engedi garázdálkodni, félelmet önt a nép szívébe s elrettentí a fegyverfogástól”.⁴ A terror eszközeinek okatlan használata azonban hovatovább mind erősebb visszatetszést keltett az udvarban, hol a Magyarországnak méltán gyűlölt főparancsnok durva és kiméltetlen személyében legfőbb akadályát látták egy esetleges békés megegyezésnek, amelyre pedig a kuruc haderő bomlása, másfelől Rákóczi passzivitása némi biztatást látszott mutatni. A haditanács ezek alapján legfőbb feladatának azt tekintette, hogy Heister örökébe oly egyént helyezzen, aki az adott viszonyok ezen fölötté kényes alakulatában helyes érzékkel megtalálja, vagy legalább is megkísérelje a kibontakozás útját, s aki a háborúnak akár karddal, akár a diplomácia fegyvereivel, esetleg mindkettővel, mielőbb véget vessen.

A haditanács legszívesebben Savoyai Jenő hercegre ruházta volna a magyarországi főparancsnokságot, nemcsak közismert fényes hadvezéri tulajdonságai miatt, hanem főleg arra való hivatkozással, hogy személyének a magyarság előtt nagy tekintélye és hitele van s így remélhető, hogy a különben is kimerült országot könnyebben tudja megnyugtanni és lecsendesíteni, mint a gyűlölt és rettegett császári generálisok.⁵ A herceg azon-

¹ Wratlslaw 1708 szeptember 10-i levele III. Károlyhoz. *Arneth* közlése. Archiv f. Kunde österreich. Geschichtsquellen. XVI. (Wien, 1856.) p. 78.

² Wratlslaw 1705 április 18-i levele. Archiv. XVI. p. 16.

³ Emlékiratai. 92. l.

⁴ *Rákóczi*: Emlékiratai. 89. l. *Arneth*: Prinz Eugen. II. 109—10. ll.

⁵ „Die Hungarn der bisherigen so lang daurenden und dispendiosen Rebellion selbstn mieth und überdrüssig seien, wan dahero ein rechtschaffenes und accreditedes Hautb, wie E. Durchlaucht seind, das gubernaculum des hungarischen Kriegs übernimbt, zu hoffen stehet, es werde durch E. D. und deroselben bei diser Nation habenden grossen Respect und Credit, tota rerum facies sich bald ändern und bellmodo leichtlich erhalten werden können, was durch verhasst- und

ban elhárította magától a felajánlott parancsnokságot, s ennek következtében a haditanács, bár elvben Heister már elejtette, várakozó álláspontra helyezkedve, a döntést a jövő eshetőségeire kívánta bízni. A haditanács megváltozott hangulatáról és elhatározásáról az öreg generális nem vett tudomást, sőt újabban sértően támadt az udvari kamarára és a hadbiztosságra is, úgy hogy a haditanács, bizonyára e két intézmény nyomása alatt, kénytelen volt Heistertől a császár útján elégtételt követelni.¹

Mindez természetesen nem szolgált Heister helyzetének megszilárdítására; tekintettel azonban Érsekújvár folyamatban levő körülzárására, melynek irányítása végső elemzésben mégis csak a főparancsnok hatáskörébe látszott tartozni, a főparancsnokság kérdését Bécsben egyelőre nem bolygatták. A rendkívül nagyjelentőségű vár körülzárását egyébként már 1710 július közepén kezdte meg gr. Pálffy János² mindössze két dragonyos ezreddel és 450 muskétással,³ s bár az élelem és a fuvar-eszközök hiánya miatt nagy nehézségekkel kellett megküzdenie s Heister sem támogatta kellőképen, egy hónapi körülzárás után az érsekújvári őrséget, illetőleg Ordódi György kapitányt mégis reábirta a vár átadására, annyi-
val is könnyebben, mert ezen idő alatt felmentésükre még csak kísérlet sem történt. Pálffy augusztus 20-án már örömmel jelentette Bécsbe a vár meghódolását,⁴ jelentése azonban időelőttinek bizonyult, mert Beleznay János, akinek éppen e napokban sikerült a kétségkívül hiányosan körülzárolt várba⁵ bejutnia, a már megkötött megállapodások félretolására s a védelem erélyes folytatására bírta a várőrséget.⁶

abhorrirte Generalen, auch mit starken Gewald nit zu erzwingen.“ A haditanács 1710 augusztus 7-ről Savoyai Jenőnek. Fogalmazványban Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. reg. 1710 aug. Nr. 72.

¹ A haditanács jelentése Savoyai Jenőhöz 1710 augusztus 20-ról. Prot. Reg. 1710. Nr. 466. p. 589. Kriegsarchiv.

² Rákóczi 1710 július 19-i levele Bercsényihez. Arch. Rak. III. 134. l.

³ Pálffy jelentése 1710 júliusból. Prot. Expedit. 1710. Nr. 464. p. 602. Kriegsarchiv.

⁴ Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. 1710. exp. aug. Nr. 289.

⁵ Rákóczi: Emlékiratai. 280. l.

⁶ Pálffy 1710 szeptember 1-i jelentése. Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. 1710. exp. szept. Nr. 10.

Pálffy kudarca elsősorban Heistert, a régi vetélytársat,¹ töltötte el elégtétellel, aki azonnal jelentette is Bécsbe, hogy tekintettel arra, hogy Érsekújvár további sikeres ellenállása az egész hadjárat eredményét veszélyeztetné, a rendelkezésére álló összes erőknek a vár alá való irányítása után személyesen kívánja vezetni a rendszeres ostromműveleteket.² Elhatározását egyidejűleg Pálffyval is tudatta azzal, hogy teljesen tetszésére bizza, részt akar-e venni az ostromban, vagy pedig a Cusani lovassági tábornok parancsnoksága alatt álló hadtesthez kíván-e csatlakozni, melynek feladata az Ipoly-folyó mentén az ellenség szemmeltartása és az Érsekújvár esetleges felmentésére irányuló támadások elhárítása volt.³ Pálffy azonban betegeskedésére hivatkozva, egyelőre félrevonult.⁴

Heister a vár ostromát nagy eréllyel folytatta s ennek hatása alatt a védősereg, mely hiába várta a Beleznaytól annak idején megígért felmentő csapatok megérkezését, szeptember 20-ika körül újból tárgyalásokat kezdett a főparancsnokkal. Heister szeptember 22-i jelentése szerint „a komédia néhány napon belül bevégeződik“,⁵ s szeptember 24-én Érsekújvár valóban megnyitotta kapuit a császáriak előtt.⁶ Ez volt az öreg generális utolsó fegyverténye. Heister ugyanis már az ostrom ideje alatt küldött jelentéseiben ismételtlen kifejezést adott önhajtasának, hogy Érsekújvár meghódolása után egészségi okokból hosszabb szabadságot kíván igénybe venni, melyet stájerországi birtokain töltené el.⁷ A haditanács a főparancsnok kívánságának teljesítése elől nem zárkozhatott ugyan el, azon lehetőség ellen azonban már eleve állást foglalt, hogy a magyar-

¹ V. ö. erre Rákóczinak 1710 július 25-én Károlyi Sándorhoz (Arch. Rak. III. 286. l.) és július 26-án Vay Ádámhoz intézett leveleivel. Arch. Rak. III. 289. l.

² Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. 1710. exp. szept. Nr. 123.

³ Heister levele 1710 szeptember 5. Pálffyhoz. Egykorú másolatban Kriegsarchiv. Feldakten. 1710. szept. Nr. 4.

⁴ Gr. Herberstein Lipót jelentése Savoyai Jenő herceghez 1710 szeptember 20. U. o. Feldakten. 1710 szept. Nr. 12.

⁵ Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. 1710 exp. szept. Nr. 247.

⁶ Heister 1710 szeptember 24-i jelentése. U. o. Hofkriegsrath. exp. 1710 szept. Nr. 260. V. ö. *Rákóczi*: Emlékiratai. 218. l. Az ostrom leírása s a vár meghódolása részletesen Wienerisches Diarium. 1710. Nr. 745 és 746.

⁷ Jelentése 1710 szept. 22-ről. U. o. Feldakten. 1710 szept. Nr. 14.

országi hadműveletek irányítása, illetőleg a megerősített védelmi vonalak felett való parancsnokság a szabadság ideje alatt továbbra is Heister kezében maradjon.¹

A haditanács ezen álláspontja mellett azonban még mindig nyílt kérdés maradt Heister helyettesítése, vagy esetleg utódjának megválasztása. A haditanács mindezekelőtt gr. Pálffy Jánosra, mint a Heister után rangban legidősebb tábornokra gondolt,² akit Érsekújvár bevétele után Heister az ideiglenes parancsnoksággal és a biztosított állások felállításával egyébként is megbízott, aki azonban ugyancsak betegség címén időközben elnyert szabadságára hivatkozva, Pozsonyba vonult vissza.³ A helyzet annál kínosabb volt, mert a haditanács most alkalmoszerűnek látta az időt a politikai érzékkel s külföldi összeköttetésekkel nem bíró és emellett kellemetlenkedő Heister félretolására, hogy így a főparancsnokváltozással egy esetleges megegyezés útját a maga részéről is egyengesse. Kétségtelen azonban az is, hogy abban, hogy elsősorban és főként Pálffyt hozta előtérbe, a fent említett rangidősbségen kívül döntő szerep jutott a haditanács előtt jól ismert császári akaratnak is, mely félreismerhetetlenül Pálffy személye mellett nyilatkozott meg, azon befolyás következményeként, melyet a tábornagy legidősebb leánya, Mária Anna, ez idő szerint a fiatal uralkodóra gyakorolt.⁴ A haditanács ezek alapján már 1710 szeptember 27-én kelt leiratában értesítette Pálffyt az uralkodó azon elhatározásáról, mellyel a magyarországi főparancsnokságot reáruházta, azzal az utasítással, hogy azt minél előbb vegye át s lépjen összeköttetésbe az alája rendelt tábornokokkal a további haditervek megállapítása végett.⁵ A beállott változásról röviddel utóbb (október 2) a kirchbergi birtokán tartózkodó Heistert is

¹ Gr. Herberstein Lipótnak, a haditanács alelnökének, levele Savoyai Jenő herceghez 1710 szeptember 20. Eredetije Kriegsarchiv. Feldakten. 1710 szept. Nr. 12.

² Gr. Herberstein Lipót fent id. levelében. U. o.

³ Pálffy jelentése 1710 szept. Prot. Exp. 1710. Nr. 464. p. 756. Kriegsarchiv.

⁴ „Aiant appris que Palfy par le crédit de la fille, Favorite de l'Empereur Joseph, avoit obtenu le commandement en chef de l'armée imperiale“ etc. Histoire des Revolutions de Hongrie. VI. k. (A La Haye. 1739.) p. 34. V. ö. Thaly fordításával: Emlékiratok. 284. l.

⁵ Fogalmazványban Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. reg. 1710 szept. Nr. 333.

értésítették, akit a haditanács ez alkalommal arra utasított, hogy tekintettel előreláthatóan hosszabb időre szóló szabadságoltatására, haladéktalanul adja át kijelölt utódának a teljes hadi irodát a törzsszel és a pénztárral együtt. A haditanács rendelkezését Heister rendkívül zokon vette s főleg a pénztár átadása ellen emelt kifogásokat, arra hivatkozva, hogy azt az alsóausztriai rendek annak idején kifejezetten az ő személyes őrizetére bízták; mindezt nem tekintve azonban — mint 1710 október 17-én jelentette —, úgy érzi, hogy egészsége hamarább, vagy talán éppen akkor fog helyreállni, amikor a szintén betegeskedő Pálffynak, s így az egész intézkedés tárgytalanná fog válni.¹

A haditanács intézkedéseire Savoyai Jenő hg. is hozzájárulván,² úgy látszott, hogy a főparancsnokváltás véglegesen elintéztetett. Pálffy azonban most meglepetésszerűen feltételekhez hasonló kívánságokhoz kötötte a főparancsnokság elvállalását; a biztosított állások felállítására vonatkozó tervezetét előterjesztette ugyan, azonban egyúttal engedélyt kért arra is, hogy Bécsbe mehessen s ott értekezleteket tarthasson a reá várakozó feladatok tárgyában; kívánta továbbá, hogy főparancsnoki megbízatása ne szűnjék meg Heister visszatérése esetén, hanem 1711 nyarán át is érvényben maradjon; s végül kérte, hogy mindaddig, míg Bécsben ezen kívánságokra nézve megegyezhetik, Cusani lovassági tábornok helyettesítse a főparancsnokságban.³ Kívánságait azonban a császár, akihez azokat a haditanács döntés végett felterjesztette, elutasította, azzal az indokolással, hogy a minap Heisternek sem engedélyezték a Bécsbe való menetelt; de különben sem volna semmi értelmük a Pálffytól sürgetett értekezleteknek, mert a haditanács éppen Pálffytól várja a helyszínén, a pestis által teremtett helyzet s a kuruc haderő minőségének gondos mérlegelése alapján készült tervezeteket és javaslatokat, mert mindezekre nézve Bécsben ez idő szerint teljes tájékozatlanság uralkodik. A haditanács ezek alapján Pálffynak a hadsereghez való mielőbbi visszatérését

¹ 1710 okt. 17-i jelentésének eredetije Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. exp. 1710 okt. Nr. 232.

² 1710 okt. 5-ről. Fogalmazványban Kriegsarchiv. Feldakten. 1710 okt. Nr. 2.

³ Locher tanácsos jelentése Savoyai Jenő herceghez 1711 okt. 8-ról. Eredetije Kriegsarchiv. Feldakten. 1710 okt. Nr. 3.

fölötte szükségesnek tartotta, annyival is inkább, mert a hadsereg gazdasági ügyeit is főparancsnoki hatáskörébe utalta, s másrészt, mivel a kuruc haderő mind szembe-tűnőbbé váló bomlása s az átpártolások mind gyakrabbi ismétlődése következtében a császári politika kegyelmezési joggal felruházott képviselőjének a harctéren való állandó jelenléte múlhatatlannak látszott.¹

A főparancsnokság kérdésében folytatott ezen tárgyalások a katonai fegyelem fogalmával alig voltak ugyan összeegyeztethetők, de úgy látszik, e korban szokások voltak. Mindamellett Savoyai Jenő hg., bár Pálffyt alkalmasabb főparancsnoknak tartotta, mint például Cusani lovassági tábornokot, a tárgyalások halatára sietett kifejezésre juttatni rosszaságát; különösen tartotta, hogy parancsnokságok megüresedése esetén az egyes tábornokok tetszésére van bízva a megbizatok elfogadása vagy visszautasítása, holott arra kellene azokat szoktatni, hogy szó nélkül teljesítsék a parancsokat.² Egyébként azonban teljesen osztotta a haditanács azon felfogását, hogy a Pálffy által előterjesztett feltételek egyike sem fogadható el, s ha mindamellett Pálffy azokhoz mégis ragaszkodnék, a főparancsnokságot egyszerűen másra kell ruházni, de akkor Pálffy a jövőben parancsnokságra többé nem hozható javaslatba.³

Tekintettel arra, hogy a Wienerisches Diariumban ugyanekkor az a meglepő és bizonyára célzatos hír látott napvilágot, hogy Heister egészsége már annyira helyreállott, hogy bármikor visszatérhet Magyarországra s természetesen a főparancsnokságot is átveheti,⁴ Pálffy is tanácsosabbnak látta eddigi álláspontja feladását, hogy főparancsnokságát ne veszélyeztesse. Elsősorban tehát a haditanácsot igyekezett meggyőzni arról, hogy kérelmezett bécsi útjának nem volt más célja, mint a minisztériummal való közvetlen tárgyalás; minthogy azonban ez most nem lehetséges, módját kellene ejteni annak, hogy

¹ Mindezekre l. a haditanács 1710 okt. 8-i leiratát Pálffyhoz. Fogalmazványban u. o. Hofkriegsrath. reg. 1710 okt. Nr. 71.

² 1710 okt. 12-ről Locherhez. Fogalmazványban u. o. Feldakten. 1710 okt. Nr. 6.

³ 1710 okt. 29-ről. Fogalmazványban u. o. Feldakten. 1710 okt. Nr. 11. és Hofkriegsrath. Prot. Expedit. 1710. Nr. 464. p. 843.

⁴ Wienerisches Diarium. 1710. Nr. 753.

a közel jövőben Petronellben, vagy egyebütt találkozhas-sék a haditanács alelnökével, gr. Herberstein Lipóttal és gr. Schlick vezérhadbiztossal a küszöbön álló téli had-járat terveinek megállapítása végett, amire annyival nagyobb szüksége van, mert a távozó Heister nem intéz-kedett aziránt, hogy alája rendelt tábornokai vele, mint kijelölt utóddal, összeköttetésbe lépjenek.¹ Egyébiránt hivatkozással a Wienerisches Diariumban napvilágot látott feltűnő hírre, nemkülönben baráti kezekből e tárgy-ban vett bizalmas értesüléseire, Pálffy sietett panasszal fordulni a haditanácshoz a személyét fenyegető sérelem miatt, mely arra kényszeríténé, hogy néhány heti fő-parancsnokság után, mint afféle „téli generális“, szégyen-szemre visszavonuljon; e híreknek — úgymond — nem akar ugyan hitelt adni s meg van arról győződve, hogy úgy a haditanács, mint a császár változatlanul meg-maradnak eredeti elhatározásuk mellett, bármiként szől-jon is azonban végeredményben a döntés, gyors intézke-dést kér.²

Az udvar Pálffyt valóban nem ejtette el, amit Pálffy már abból is sejthetett, hogy a haditanács a Pálffyt nyugtalanító bécsi újsághírekkel szinte egyidejűleg hozzájárult ahhoz is, amit pedig imént még feleslegesnek tartott, hogy a tőle annyira sürgetett megbeszélés Hain-burgban létrejőjön (1710 október 22 körül).³ Pálffy, mint a Rákóczi ellen működő császári haderő főparancsnoka, november elején tényleg átvette a főparancsnokságot és a Hainburgban megállapított haditervek értelmében hadműveleteit megkezdte.

Az új főparancsnok (szül. 1663 augusztus 20)⁴ ekkor már tiszteletreméltó harcéri pályára tekinthetett vissza. Kora ifjúságától fogva a császári zászlók alatt küzdött

¹ 1710 okt. Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. Prot. Exp. 1710. Nr. 464. p. 811.

² 1710 okt. 28-i jelentése a haditanácshoz. Eredetije u. o. Hofkriegsrath. Exp. 1710 okt. Nr. 247.

³ A haditanács 1710 nov. 29-i leiratából. Fogalmazvány-ban u. o. Hofkriegsrath. reg. 1710 nov. Nr. 372. A Wienerisches Diarium (1710. Nr. 754.) jelentette, hogy okt. 23-án gr. Herber-stein és gr. Schlick visszaérkezett Bécsbe Hainburgból.

⁴ Életrajzát, mely azonban sok helyreigazításra szorul, l. *Jedlicska Páltól*: Eredeti részletek a gr. Pálffy-család ok-mánytárához. Budapest, 1910. 512. s köv. ll., továbbá *Reiszig Edétől*: A Pálffyak. (Különlenyomat a „Magyarország vár-megyéi és városai“ pozsonymegyéi kötetéből.) 39—42. ll.

s gyorsan emelkedett a legmagasabb tisztségekre. A hadiszolgálatot 1681-ben gr. Pálffy Károly ezredében kezdte meg, mely ezred hivatva volt az ez évi soproni országgyűlés alatt a rendek és a királyi család biztonságát védelmezni. 1683-ban részt vett Érsekújvár sikertelen ostromában, Bécs felmentésében, utóbb a párkányi és esztergomi ütközetekben, 1684-ben pedig Visegrád, Vác és Buda ostromában, mely alkalommal a legfőbb hadvezetőség dícséretét is kiérdemelte. 1685-ben Érsekújvár bevételénél és Esztergomnak egyébként sikertelen ostrománál tevékenykedett; különösen kitüntette magát Buda 1686-i ostroma idején, midőn a felmentő török haderő ellen vívott harcok alkalmával harmincöt török hadijelvényt ejtett zsákmányul, melyeket személyesen vitt Bécsbe, honnan visszatérve, Károly lotharingiai hg. főhadsegéde lett. Részt vett ugyanazon év őszén Pécs ostromműveleteiben, nemkülönben a következő évek csaknem valamennyi török hadjáratában, mint a bajor választófejedelem főhadsegéde. 1698—1700-ig a Rajna mentén harcolt a franciák ellen, 1701-ben pedig a Savoyai Jenő hg. vezérlete alatt álló itáliai harctereken működő hadseregben szolgált, honnan József főherceg (a későbbi I. József magyar király) hadseregéhez rendelték, mely Landau ostromával volt elfoglalva. 1703-tól kezdve, mint egyúttal horvátországi bán is, Magyarországon küzdött Rákóczi ellen s hadvezéri képességeinek több ütközetben adta tanubizonyságát.¹

Főparancsnoki megbízatása a magyarság körében nem keltett meglepetést. Rákóczi már 1710 februáriusában tudni vélte, hogy „ugyan csak Pálfi lesz itt az commandérozó generalis“,² s bár ez értesülés korainak bizonyult, mégis fölötte alkalmas volt arra, hogy a békés megegyezés gondolatával az új főparancsnok magyar származása kapcsán még azon körökben is érdemlegesen

¹ 1704-ben Pudmericnél, 1706-ban Nagymagyarnál, 1708-ban Trencsénél stb. Ezért írja végrendeletében: „Certe donec Vienna, Strigonium, Væcium, Buda, Salankamen, Petrovaradinum, Belgradum, Nissa, Tyrnavia, Trencsinium, Tapolcsány, Nagy-Magyar, Ujvarinum, Pudmericz, Nyergesujfalu, Arva, Agria, Szatmár, Munkácsinum et Ungvarinum exstabit, virtutis meae, aut victoriarum mearum memoria perennabit.“ Végrendeletének hiteles másolata Orsz. Levéltár. Kanc. oszt. Orig. Ref. 1751. Nr. 120. Pálffy katonai pályájának leírását ez után adtam.

² 1710 febr. 25-ről Bercsényihez. Arch. Rak. III. 52. l.

foglalkozzanak, melyek az idegen főparancsnokokban idáig a béke legközvetlenebb akadályait látták.¹ A következők igazolták, hogy Pálffy megbizatása, bár azt voltaképen személyi tekintetek s nem gondosan mérlegelt tárgyi okok döntötték el, az adott viszonyok legszerencsésebb politikai tényének tekinthető.

¹ „Csudáljuk legelsődször is azon csudálatos munkáját az Istennek, amely által — példa nélkül — ellenségünk fegyverének kormányozását magyar (Pálffy) kezére adta és juttatta, oly időben, amidőn az idegen nemzet nemzetünk felől magában régen elvégzett sentenciáját exequálni kívánja és midőn ezt álmélkodással szemléljük, vizsgáljuk meg, miként lehetne ezen nemzetnek ügyét állandó boldogulásunknak és nyugalalmunknak csendes révpontjára hoznunk?“ — olvassuk „egy igaz magyarnak hazája dolgai felől való elmélkedése“-ben, mely Thaly szerint 1710 november 22—29-e közt íratott, s szerzője, vagy legalább is sugalmazója Rákóczi volt. Arch. Rak. III. 199. l.

Dr. Lukinich Imre.